

Оригиналан научни рад
МИЛЕНКО ЖИВКОВИЋ*

ДЕМОГРАФСКЕ ПРОМЈЕНЕ У ЗАПАДНОЈ СЛАВОНИЈИ КАО ПОСЉЕДИЦА ГРАЂАНСКОГ РАТА 1991-1995. ГОДИНЕ

Извод: У раду се проучавају промјене у популацији и неке промјене у географском садржају простора Западне Славоније као дијела Републике Српске Крајине. Етничке промјене становништва општине Окучани и Пакрац изазване су национално-вјерским ратом у периоду 1991-1995. године.

Кључне ријечи: становништво, Западна Славонија, грађански рат, етничко чишћење - геноцид, миграције, Пакрац, Окучани.

Abstract: In the work there have been studied the changes regarding the population and also some changes concernig the geographic contents of the area of the Western Slavonia as a part of the Republic of Srpska Kraina. Ethnic changes of the population of the municipalities of Okučani and Pakrac were caused by the national - religious war in the period 1991-1995.

Key words: population, Western Slavonia, civil war, ethnic clensing - genocide, migrations, Pakrac, Okučani.

Политичко-географски појам Западне Славоније

Западна Славонија обухвата западне дијелове истоимене просторно географске цјелине, геополитичког и државноправног појма Славонија, који као такав датира вјековима.

Са почецима грађанског рата у СФР Југославији, када се историја нове голоте српског народа почела понављати, на великом дијелу простора западне Славоније проглашена је Српска Област Западна Славонија.

Формирање Српске Области Западне Славоније проведено је на основу: етничке доминације, катастарско-већинског посједовања земљишта, израженије материјалне и духовне културе српског етноса и изражене воље већинског српског становништва на проведеном референдуму августа 1990. године. На овим просторима 1991. год. живјело је око 150.000 становника (према попису из 1981. г.), од чега око 50% српске националности.

Највеће дијелове простора Српске Области Западне Славоније крајем

---

* Професор, основна школа Ламинци, 78400 Градишка, РС. Прилог је извод из дипломског рада на тему: „Демографске промјене као посљедица грађанског рата у Западној Славонији као дијелу Републике Српске Крајине“, одбрањеног 27. јуна 1995. год. на Филозофском факултету, Одсек географија, у Бањој Луци. Рад примљен 5.12.1995.

1991. год. окупирала је Република Хрватска спроводећи етничко чишћење. Мањи дијелови ових простора остали су слободни до маја 1995. год. Тако се слободни простор Српске Области Западне Славоније свео са ранијих 5 062 km² на око 500 km², тј. на просторе највећег дијела новоформиране општине Окучани и мање дијелове општине Пакрац.

Временом, као у народу, тако и у службенополитичком рјечнику назив Западна Славонија укоријенио се за слободне просторе ових двију општина. Оне ће под називом Западна Славонија у геополитичком и државноправном смислу да егзистирају од краја 1991. до маја 1995. године у склопу Републике Српске Крајине и налазиће се под заштитом Уједињених народа. Говорећи даље о западној Славонији мислићу управо на те просторе. Послије објашњења политичког и географског појма тога дијела западне Славоније бавићу се анализом демографских промјена које је грађански рат изазвао у том времену и простору.

Западну Славонију је чинио уклињени простор, чија је основица лежала на југу на току ријеке Саве, од насеља Јасеновац до нешто мало источно од Градишке, око 30 km ваздушне линије, док се нешто дужа територија протезала у правцу југ -сјевер, од Старе Градишке до града Пакраца. Иако површински мален, овај простор, због међународних комуникација које пролазе преко њега, има изузетно важан географски положај. Те комуникације су: аутопут (Е 4) и жељезничка пруга двоструког колосјека која повезује западну и средњу Европу са Балканом и Малом Азијом, те пловна ријека Сава и нафтовод Крк-Сисак-Брод-Нови Сад-Панчево. Ове паралелне комуникације сијече у Окучанима цеста меридијанског правца која је повезивала Подравину преко Пакраца, Окучана, Бања Луке са Јадранским морем.

Западна Славонија је имала облик клина са slabим војно-географским положајем, јер је са три стране била окружена територијом Републике Хрватске.

Чиниле су је општине Окучани, са 41 насељем и мањи дијелови општине Пакрац (око 20%) са 15 насеља. Површина Западне Славоније је износила око 500 km² и у априлу 1995. год. насељавало ју је око 22 500 ст. од чега је око 8 000 или 35,55% чинило избјегло становништво. Општа густина насељености је била мала, износила је око 44 ст./km².

Од петнаест насеља општине Пакрац сва су била насељена, док на простору општине Окучани од четрдесет једног насеља нису сва била насељена. Наиме, један дио њих у ратним операцијама је порушен и њихово становништво их је напустило.

У периоду од 1991. до 1995. год. простори Западне Славоније добили су и привремена насеља са привременим становништвом. Тако је српско село Јабланац, које је исељено шездесетих и седамдесетих година у рату добило неколико становника привремено смјештених због одржавања превоза преко ријеке Саве. На просторима тзв. Пустаре, јужно од аутопута, а између саобраћајнице Окучани - Градишка (Република Српска) и шуме Прашник, као и на простору поред насеља Драгалић подигнута су од контејнера насеља - базе УНПРОФОР-а.¹

Поред опустјелих, као и новостворених привремених насеља због грађанског рата настале су и друге бројне промјене, првенствено у природ-

---

¹Заштитне снаге Уједињених нација.

ном и механичком кретању становништва, његовој националној структури и великом броју избјеглог становништва, као и распореду истог у мањи број насеља. Све је то довело и до одређених социјално-географских промјена.

Кретање становништва

Број становника и његов квалитативни састав, те механичко кретање битно утичу на социјално-економске прилике у неком простору, као и на његово социјално-географско обликовање.

Грађански рат (1991-1995. год.) пореметио је мирнодопско кретање становништва и тиме утицао на промјене у социјално-економским односима као и на социјално-географски простор, и то већим дијелом у негативном смислу.

Природно кретање становништва

Природно кретање становништва представља разлику између броја рођених и умрлих у истом временском раздобљу. Оно говори о виталности и брзини обнављања становништва. У сваком рату природно кретање броја становништва показује одређене специфичности и изражену тенденцију пада природног прираштаја због поремећеног морталитета и смањеног наталитета.

Узимајући у обзир попис становника из 1981. год. за насеља која су ушла и остала у саставу општине Окучани и Пакрац до маја 1995. године, долази се до податка да су ове двије општине заједно имале у првој половини 1991. год. око 22700 становника. Табела број 2. показује њихов размјештај по општинама, те даје национални састав.

По типовима промјене броја становника Западна Славонија је прије рата припадала депопулацијско-витално-емиграцијском типу, што значи да је укупан број становништва благо опадао због напуштања овог простора, иако је постојало благо природно повећање броја становника. Почетком ратних дејстава у Западној Славонији у августу 1991. год. број становника се нагло смањује, јер обје стране врше евакуацију цивилног становништва. Смањење броја становника није само посљедица напуштања ратне зоне, већ и нагло повећаног морталитета који је посљедица не природне смрти, већ погибије. Од 1991. до почетка 1995. год. са простора општине Окучани погинуло је 214 лица, од којих 174 као борци, а 40 као цивили.²⁾

Од 1992. до априла 1995. год. природном смрћу умрло је 289 лица, а рођено 235, 2) па је природно кретање становника готово цијели период рата било негативно. Табела број 1. и слика број 1. показују наталитет,^{*} морталитет и природни прираштај у току рата на простору општине Окучани.

Најмањи природни прираштај био је 1992. године, што је посљедица раздвајања породица и непосредне ратне опасности. Долазак УНПРОФОР-а 1992. год. уноси стабилност и буди наду да ће се у Западној Славонији нормално живјети, па се многи избјегли враћају што резултира већим наталитетом 1993. године.

Неријешени политички статус Западне Славоније и измјена мандата снага УН-а довели су до поновног напуштања Западне Славоније, додуше у

^{*}Морталитет и природни прираштај рађен је без погинулих, јер не располажем подацима о броју погинулих по годинама. Податке за општину Пакрац немам, али због идентичних прилика претпостављам да је природно кретање становника било готово исто.

мањем броју, али се неизвјесност огледа у паду наталитета почетком 1995. године. Ови подаци говоре о природном смањењу броја становника као и смањеној стопи репродукције и виталности.

Просјечни природни прираштај за четири ратне године био је негативан и за општину Окучани је износио - 0,7 ‰.

Када узмемо у обзир и број погинулих, тада је природни прираштај још негативнији и његов просјек за четири године је износио - 3,94 ‰.

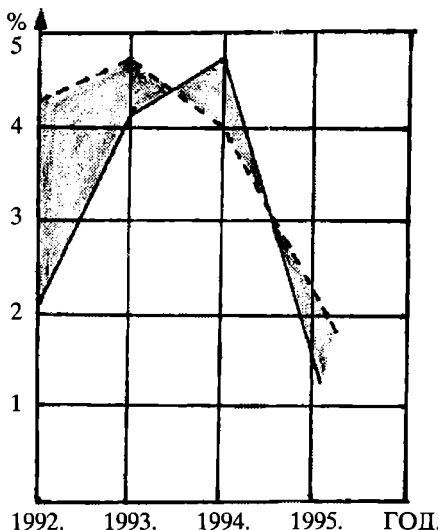
Овакав негативан природни тренд кретања становника доводи до појаве „бијеле куге“ што има далекосежне негативне посљедице у цјелокупном развоју некога геопростора.

ТАБЕЛА БР. 1. ПРИРОДНИ ПРИРАШТАЈ СТАНОВНИШТВА
ОПШТИНЕ ОКУЧАНИ 1992-1995. ГОД.

ГОД.	ЖИВО- РОЂЕНИ	УМРЛИ	ПРИРОДНИ ПРИРАШТАЈ	НА 1000 СТАНОВНИКА		
				ЖИВО- РОЂЕНИ	УМРЛИ	ПРИРОДНИ ПРИРАШТАЈ
1992.	42	86	-44	2,1	4,3	-2,2
1993.	80	95	-15	4,1	4,8	-0,7
1994.	88	72	16	4,8	4	0,8
ДО МАЈА 1995.	25	36	-9	1,5	2,18	-0,7

ИЗБОР ПОДАТАКА: РАД АУТОРА НА ОСНОВУ СТАТИСТИКЕ
ОПШТИНЕ ОКУЧАНИ О БРОЈУ
ЖИВОРОЂЕНИХ И УМРЛИХ ПО ГОДИНАМА.

СЛИКА БР. 1. ПРИРОДНО КРЕТАЊЕ СТАНОВНИШТВА
ОПШТИНЕ ОКУЧАНИ 1992-1995. ГОД.

ИЗВОР ПОДАТАКА: СТАТИСТИКА ОПШТИНЕ ОКУЧАНИ.

Механичко кретање становништва

Механичко кретање или селидбена биланса посљедица је природног кретања и просторне покретљивости (миграција) становништва изазваних друштвено-економским и историјским приликама.

Прије рата за простор Западне Славоније карактеристичан је благи егзодус. Рат је изазвао велике промјене у покретљивости становништва, правцу кретања, обиму и разлозима кретања. Подјела миграција на унутрашње и вањске, по смјеру, а дневне и сезонске по учесталости, добија у рату нове елементе.

Правци кретања

Почетком ратних дејстава у августу 1991. године Западно Славонију масовно напушта становништво и српске и хрватске националности, а пре-тежно остају само мушкарци способни за рат. Српско становништво прелази преко ријеке Саве у бившу Босну и Херцеговину, а дио наставља пут у Социјалистичку Републику Србију.

Хрватско становништво одлази у најближе градове под хрватском контролом, Нову Градишку и Кутину.

Други велики егзодус српског становништва био је крајем 1991. године због пада највећег дијела простора Српске Области Западне Славоније. Кретање је ишло у истом смјеру, с тим што је један дио избјеглог становништва одлазио и у источну Славонију и Барању.

Послије престанка ратних дејстава и по доласку УНПРОФОР-а почетком 1992. год. стабилизују се животне прилике, па почиње постепени повратак становништва од половине 1992. до краја 1993. године. То је била повратна миграција, по обиму у односу на емигрирано становништво из Западне Славоније већа, а у односу на емигрирано становништво из Српске Области Западне Славоније мања. Размјештај становништва по насељима доживио је велике промјене.

Без становништва су остала хрватска насеља која су због борби, јер су била хрватска упоришта, великим дијелом разорена (Горњи Богићевци, Драгалић, Нова Варош, Кошутарица).

Сва села у граничном простору остала су са знатно смањеним бројем становника, како због њихове разорености, тако и психозе страха и несигурности. То су: Доњи Богићевци, Медари, Трнава, Воћарица, Јазавица, Брусник и Шуметлица. Брдска села Западне Славоније добила су инјекцију виталности доласком избјеглог српског становништва са простора Подравине, Папука, Билогоре и из дијелова Хрватске.

Највећа концентрација становништва била је у Окучанима, који су постали насеље првог реда централитета, као и у рубним насељима око Окучана.

Изузетно велика концентрација становништва била је и у српском дијелу Пакраца, на тзв. Гавриници, те у селима Шеовица и Јапага у којима је евидентиран пуно већи број избјеглица него старосједилаца. 1)

Велики број избјеглог становништва доводио је до проблема смјештаја и исхране, али су се њиме и попуњавала дефицитарна занимања.

У другој половини 1994. и почетком 1995. год. почели су нови таласи емиграција из Западне Славоније. Они су били мањих обима, али и стални. Ако упоредимо укупан број становника из 1993. са оним с почетка 1995.

године, уочљиво је његово, за овај простор велико смањивање. (Табела број 3. и 4.)

Ова кретања су изазвали немогућност бољих рјешења основних егзистенцијалних питања једног дијела имигрираног избјеглог становништва које углавном и врши миграцију, те неријешени политички статус Западне Славоније, као и измјена мандата УНПРОФОР-а, што је повећало општу несигурност. Миграције током цијелог рата карактерисао је одлазак млађег становништва које није видјело своју перспективу у Западној Славонији и повратак изразито старог становништва.

Повећавао се и број одлазака у иностранство, али сада у виду коначне емиграције, и то претежно у Аустралију, Западну Европу и Канаду. Обим миграционих кретања имао је за посљедицу, прерасподјелу становништва по општинама и промјену процентуалног односа избјеглог становништва у укупном броју становника Западне Славоније.

Избјегло становништво 1993. год. чинило је чак, 45,28% ст. Западне Славоније, што је износило готово половину укупног становништва. Те године општина Окучани имала је 38,46% избјеглог становништва, а општина Пакрац чак 64,28% (Табела број 3.), тј. знатно више од домаћег становништва. То је имало за посљедицу повећану општу густину насељености, а посебно густину насељености по употребивом стамбеном простору. Разумије се да је то доводило до проблема смјештаја, посебно на просторима општине Пакрац.

У другој половини 1994. и почетком 1995. год. долази до сталног лаганог емигрирања и удио досељених у укупном становништву смањује се са 45,28% на 35,55%, што износи готово 10%.

ТАБЕЛА БР. 2. ЕТНИЧКИ САСТАВ СТАНОВНИШТВА ЗАПАДНЕ СЛАВОНИЈЕ У ПРВОЈ ПОЛОВИНИ 1991. ГОД.**

ОПШТИНА	СРБИ	ХРВАТИ	ЈУГОСЛОВЕНИ	ОСТАЛИ	УКУПНО
ОКУЧАНИ	9849	6395	2714	383	19341
ПАКРАЦ	2329	315	609	92	3345
УКУПНО	12178	6710	3323	475	22686

ИЗВОР ПОДАТАКА: САВЕЗНИ ЗАВОД ЗА СТАТИСТИКУ СФР ЈУГОСЛАВИЈЕ; НАЦИОНАЛНИ САСТАВ СТАНОВНИШТВА ПО НАСЕЉИМА И ОПШТИНАМА - КЊИГА I, БЕОГРАД 1991. ПОПИС СТАНОВНИШТВА, ДОМАЋИНСТАВА И СТАНОВА 1981.

**Табела садржи податке по попису из 1981. године. Аутор држи (праћењем ранијег природног и механичког кретања становништва овога простора) да је број становника и 1991. год. био сличан. Подаци се односе за становништво насеља у склопу општина, која су постојала у саставу Западне Славоније до маја 1995. године.

ТАБЕЛА БР. 3 И 4. СТАНОВНИШТВО ЗАПАДНЕ СЛАВОНИЈЕ
ПРИКАЗАНО ПО ОПШТИНАМА ЗА 1993. ГОД.
И АПРИЛ 1995. ГОДИНЕ.

ТАБ. БР. 3

ОПШТИНА	ПОВРШ. у km ²	БР. НАСЕЉА	БРОЈ СТАНОВНИКА 1993.			ИЗБЈЕГЛО СТАН. У %	НАСЕ- ЉЕНОСТ СТАН. /km ²
			СТАРО- СЈЕДИОЦИ	ИЗБЈЕГЛО СТАН.	УКУПНО		
ОКУЧАНИ	400	41	12000	7500	19500	38,46	48,75
ПАКРАЦ	108	15	2500	4500	7000	64,28	64,81
УКУПНО	508	56	14500	12000	26000	45,28	51,18

ТАБ. БР. 4.

ОПШТИНА	ПОВРШ. у km ²	БР. НАСЕЉА	БРОЈ СТ. АПРИЛА 1995.			ИЗБЈЕГЛО СТАН. У %	НАСЕ- ЉЕНОСТ СТАН. /km ²
			СТАРО- СЈЕДИОЦИ	ИЗБЈЕГЛО СТАН.	УКУПНО		
ОКУЧАНИ	400	41	12000	4500	16500	27,27	41,25
ПАКРАЦ	108	15	2500	3500	6000	58,33	55,55
УКУПНО	508	56	14500	8000	22500	35,55	44,29

ИЗВОР ПОДАТАКА: СТАТИСТИКА ОПШТИНЕ ОКУЧАНИ,
ОБЛАСНИ КОМИТЕТ ЗАПАДНЕ СЛАВОНИЈЕ
И ДОБИЈЕНИ ПОДАЦИ СТАТИСТИЧКОМ
АНАЛИЗОМ АУТОРА.

Дневне миграције

Да бисмо боље разумјели просторну покретљивост становништва Западне Славоније у периоду 1991-1995. године, морамо сагледати дневне миграције, јер без њих не можемо замислити организацију живота и рада.

Дневне миграције су у односу на пријератни период добиле масовности и динамици и промијениле су свој основни правац кретања. Западна Славонија је била засебни политички и економски простор у склопу тадашње Републике Српске Крајине, те је стога морала развијати потребне функције и институције које прије није имала. Тако су Окучани постали центар Западне Славоније (политички, културни и привредни), па је због тога порасла дневна миграција из свих крајева Западне Славоније према Окучанима. Прије рата су те миграције текле најчешће у супротним правцима.

Највећа фреквенција саобраћаја била је у јутарњим часовима, а онда у послеподневним приликом повратних кретања.

Из општих познавања прилика могао сам закључити да су отприлике 1/2 становништва општине Окучани и 1/5 становништва општине Пакрац свакодневно мигрирала према овом центру. Посебно јака мигрирања била су петком (пијачним даном у Окучанима) када је у Окучане, трговине ради, долазио велики број грађана Градишке.

Други центар према коме су се одвијала дневна кретања било је пакрачко насеље Гавриница, као локални центар општине Пакрац.

Дневна јака мигрирања су имала још један правац, а то су миграције на релацији Западна Славонија - Република Српска према најближем већем центру Градишки (углавном ради задовољења одређених животних потреба). Дан највећих миграционих кретања у овом правцу био је четвртак (пијачни дан у Градишки). И прије рата дневне миграције су текле у овом правцу, али у много мањем обиму. Почетком 1995. год. јавио се нови правац дневних кретања. То је правац Окучани-Славен, а разлог је био трговина горивом***. Изузетно велике дневне миграције су стварале проблеме у превозу због веће концентрације миграната на мањем простору у односу на пријератно раздобље и смањених средстава јавног превоза. Јавни саобраћај није задовољавао потребе становништва.

САСТАВ СТАНОВНИШТВА

Добна и полна структура

Да би се боље проучила популација Западне Славоније, неопходно ја анализирати добну и полну структуру становништва. Подаци из ранијих пописа становништва упућивали су на присуство већег броја жена у односу на мушко становништво. Два основна разлога су ово узроковала: веће страдање мушког становништва у II свјетском рату, те чешћа иселјавања мушких него женских становника.

У мирnodопском раздобљу ова разлика се смањивала природном компензацијом. По попису из 1981. године насеље Окучани имало је 2 047 становника, од тога мушкараца 987, а жена 1 060 3).

Рат од 1991. до 1995. године поново је повећао разлику у броју мушког и женског становништва.

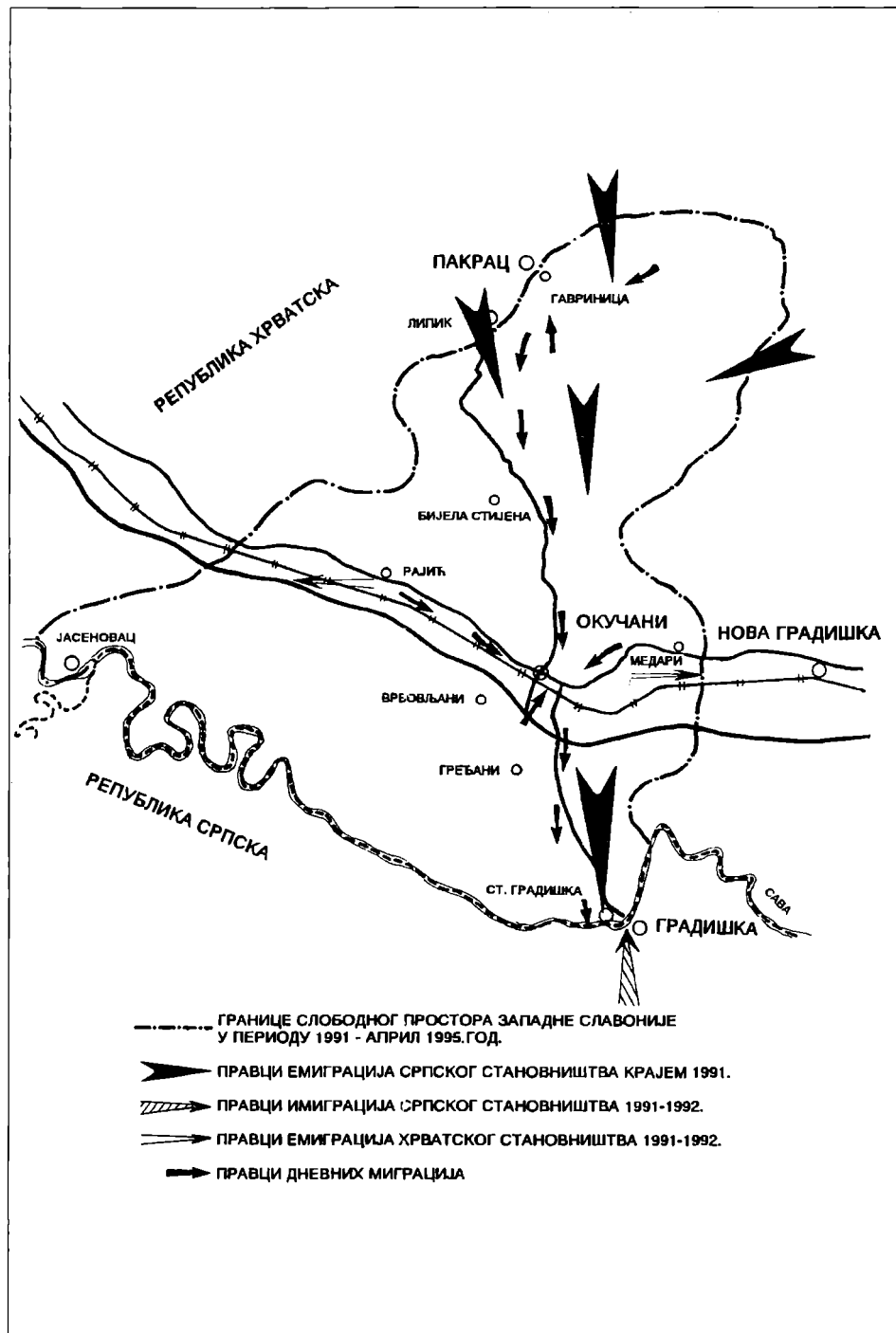
Највећа разлика била је код становништва старости од 60 и више година гдје је преовладавало женско становништво. То је, такође, била посљедица прошлог рата, дужег животног вијека жене и њихове удаје за нешто старије мушкарце. Слика бр. 2 даје полни састав и структуру старости становништва Западне Славоније.

Пирамида старости изгледа обрнуто од просјечне пирамиде у нормалним околностима. Уска баз која чини најмлађе становништво посљедица је малог природног прираштаја у рату и повећаног одласка млађег становништва, те склањања дјеце ван Западне Славоније. Број женске младе популације је мањи од мушке, што је посљедица чешћег склањања женског

***Мотел и бензинска пумпа на аутопуту код Нове Градишке (Република Хрватска)

МИГРАЦИЈЕ У ЗАПАДНОЈ СЛАВОНИЈИ, 1991-1995.

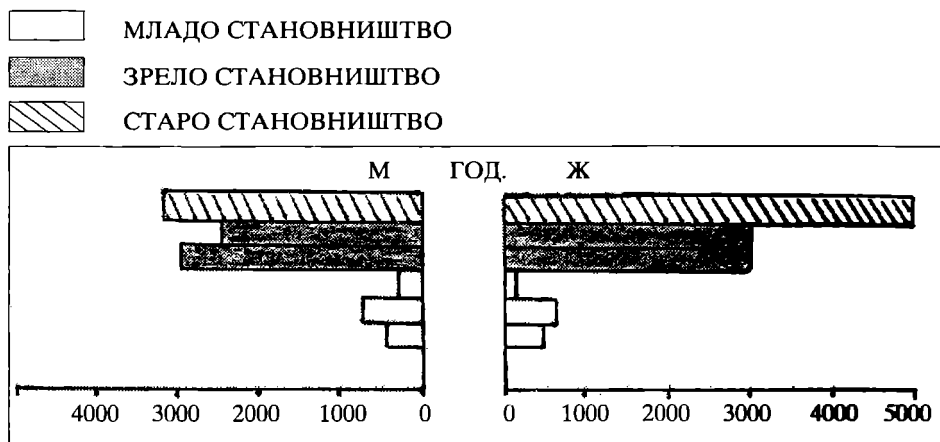

млађег становништва на сигурније просторе. Укупан број становника до 19 година износио је 2 910, или 12,93% , што је знатно испод просјека мирнодопских прилика. Становника од 20 до 40 година било је око 6 000, или 26,66%, а од 40 до 59 година око 5 500 или 24,44%.

Отприлике сваки трећи становник Западне Славоније био је стар шездесет и преко шездесет година. Иако су и по попису из 1981. год. Окучани са преко двадесет насеља која су најуже гравитирала према њима имали висок постотак зрелог становништва (око 60%)³⁾, због пада наталитета и великог одлива млађег становништва, у ратном периоду Западна Славонија је доживјела нагло старење своје популације. Преовладавање броја старог становништва у укупном, негативно се, одражава на активност и подмлађивање становништва, тј. битно смањује његову виталност и носи са собом све негативне посљедице које слаба виталност и старост становништва изазива: недостатак радне снаге, смањење одбрамбене моћи, старење и смањивање чланова домаћинства, као и њиховог укупног броја.

Да је Западна Славонија војно и политички опстала суочила би се брзо са наведеним проблемима.

СЛИКА БР. 2. СТАРОСНА СТРУКТУРА СТАНОВНИШТВА ЗАПАДНЕ СЛАВОНИЈЕ АПРИЛА 1995. ГОД.

ИЗВОР ПОДАТАКА: ОПШТИНСКА СТАТИСТИКА ОКУЧАНИ, ОБЛАСНИ КОМИТЕТ ЗАПАДНЕ СЛАВОНИЈЕ И СТАТИСТИКА АНАЛИЗА АУТОРА.

Активност становништва и удио у дјелатностима

Удио активног становништва у укупном становништву један је од показатеља економске моћи и развоја једне средине, те стања животног стандарда становништва. Из тих разлога удио активног становништва по дјелатностима је јако битан.

Ова анализа није потпуна због слабог или никаквог посједовања по-

требних података и рађена је више на основу личног познавања и запажања одређених прилика и појава у простору.

У 1981. години Окучани су као насеље имали 41% активног становништва, што је задовољавајуће, 44% су била уздржавана лица, а чак 14% лица с личним приходима, тј. пензионери.³⁾

Међу уздржаваним становништвом, осим дјеце и омладине, у категорији активног становништва било је више жена него мушкараца, што је посљедица патријархалности средине. Од броја укупно запослених 28% бавило се примарним дјелатностима, 40% секундарним, а 32% терцијалним дјелатностима. ****

Слична ситуација била је и у другим насељима с тим што је удио примарних дјелатности био нешто већи међу старијим становништвом.

Почетак ратних дејстава изазвао је и низ промјена у структури занимања. Највећи број активних становника промијенио је мјесто и занимање у складу са новим потребама и породичним приликама. Удио укупно запосленог активног становништва је опао, посебно међу мушким становништвом које је мобилисано.

Примарном дјелатношћу, без разлике на основну дјелатност, бавио се готово сваки становник укључујући и избјегло становништво.

Удио запослених у секундарним дјелатностима је опао, а удио запослених у услужним дјелатностима се повећао због задовољења животних потреба становништва које се нашло одвојено од ранијих већих центара.

Број запослених у услужним занимањима био је најмањи крајем 1991. године, а досегао је максимум крајем 1994. године када се повећао и број запослених у здравству, школству, државним институцијама, трговинама, ПТТ и итд. То је била посљедица изолованости и државноправног статуса Западне Славоније у Републици Српској Крајини која је довела и до прерастања Окучана из типа мјешовитог у градски тип насеља са свим управно-политичким и привредним функцијама.

Све су то пратиле лагане, али битне промјене које су се уочавале и у физиономији насеља Окучани, као и насеља Гавриница.

Удио становништва с личним примањима, тј. пензионера, је порастао јер је у становништву преовладавала стара популација. 1 и 2)

Повећан је и број старог незбринутог становништва, што је довело до отварања старачког стационара.

Национална структура

У развијеним и политичко стабилним земљама свијета националне тензије су незнатне, јер преовлађује економски интерес, те се националној структури становништва не придаје већи значај.

У бившој СФР Југославији она је значајна јер је узроковала национално вјерски рат током кога се на појединим просторима у потпуности измијенила национална структура становништва.

На простору Западне Славоније коју су чиниле општине Окучани и

****Секундарним и терцијалним дјелатностима у исказаним постојима становништво се бавило ван ових простора - дневним миграцијама у околне веће центре.

Пакрац по подацима из 1981. године било је око 22 686 становника од чега 12 178 Срба, 6 710 Хрвата и 3 223 Југословена.⁴⁾

Пажњу треба обратити на скупину Југословена од чијег укупног броја су око 70% били Срби.^{I)}

У 1991. години овај однос је сличан, да би се почетком рата нагло измијенио. Зависно од успјеха у ратним дејствима зараћених страна мијењала се и национална структура насеља. Крајем 1991. године највећи дио хрватског становништва се повукао заједно са хрватском војском из једног броја насеља (војних упоришта) концентрисаних на главним комуникацијама. Тако су нека хрватска насеља остала потпуно без становника (Горњи Богићевци, Нови Варош, Драгалић), а нека дјелимично. Послије потписа *Wenp-Owepovog* мировног плана почетком 1992. године из других хрватских насеља која су остала под контролом Српске војске Крајине почиње лагано, а стално исељавање. Тако ће се удио хрватског становништва у укупном становништву на простору Западне Славоније свести у априлу 1995. год. на око 4% или око 600 до 1000 становника и то претежно старије доби.^{II)}

Из националне структуре нестају Југословени, који поново налазе свој национални идентитет, те се тако повећао број српског становништва. Број српског становништва се повећао и настањивањем избјеглог становништва, тако да од укупног броја становника априла 1995. године око 96% чини српско становништво. Из овога можемо закључити да је национално-вјерски рат оставио као посљедицу готово чисте етничке просторе.

Окупирани дијелови Западне Славоније потпуно су етнички очишћени од српског становништва, а до тада је слободни дио Западне Славоније био такође етнички хомоген.

Посљедице хрватске агресије на Западну Славонију 1. маја 1995. године

Нападом Хрватске на Западну Славонију 1. маја 1995. год. почело је етничко чишћење овога простора. Првог и другог маја Западну Славонију је напустило око 16 000 Срба претежно са подручја општине Окучани и прешло у Републику Српску.^{III)}

Хрватска авијација, артиљерија и пјешадија тих дана нису поштеђеле ни колоне цивила (масакри цивила код Нове Вароши и Бенковца).

У неким насељима су почињена свирепа убиства становника који се нису хтјели или нису успјели склонити (Медари, Пакленица). Тачан број погинулих још није утврђен. По уласку хрватске војске у српска села почела је систематска пљачка, што су потврдили и представници УНПРОФОР-а. Иако је међународна заједница одобрила хрватску агресију на Западну Славонију противно мандату УН, њени представници су били изненађени брзином и начином на који је Хрватска изводила етничко чишћење.^{IV)}

Опкољено становништво општине Пакрац и сјеверног дијела општине

I Слободна процјена аутора на бази поређења података о националном изјашњавању приликом пописа становништва 1981. године иведеног референдума 1991. године при проглашењу Српске Области Западне Славоније.

II Слободна процјена аутора.

III Око 13 500 регистровано је у избјегличким центрима у Републици Српској, а по слободној процјени аутора из разговора са органима власти Западне Славоније око 2 500 избјеглих је остало нерестровано.

IV Признање представника међународне заједнице преко средстава јавног информисања.

Окучани, да би се спасило, већим дијелом се организовано, а под надзором УНПРОФОР-а, предало хрватским властима. Један дио овога становништва, тачније 2 243 лица, на основу договора власти Републике Српске Крајине и Републике Хрватске прешло је из Западне Славоније у Републику Српску у периоду од 9. до 26 маја.

Рушењем дијела моста на лијевој обали Саве, прелазак осталог заточеног становништва је прекинут.

До 20. маја 675 Срба из Западне Славоније је примило домовницу, а хрватска средства информисања су саопштила да је још 1 070 људи поднијело захтјев за добијање домовнице.

Кроз хрватске затворе прошла су 1 444 лица, а 186 до 30. маја још није било ослобођено. Ово су бројке које је признала хрватска власт, али како нека лица и даље недостају постоји оправдана сумња да се налазе нерегистрована од Међународног црвеног крста, што су потврдили и представници УНПРОФОР-а подржавајући сумњу да постоје нерегистровани затвори. Тако је Хрватска уз посредство и прећутно одобравање међународне заједнице провела брзо етничко чишћење Западне Славоније у којој се према подацима до 25. јуна 1995. год. налазило још око 2 000 Срба.^V

Давањем домовница старијем становништву Хрватска дјелимично ублажава јачину етничког чишћења, јер ова категорија становништва није више репродуктивна и сама ће наредних година изумријети. Етничко чишћење и злочине почињене на цивилима до сада је потврдило више међународних посматрача (Тадеуш Мазовјецки - специјални изасланик УН за испитивање ратних злочина, Светислав Лаванда - шеф истраживачког тима за злочине испред УН).^{VI}

Колико је Срба напустило Западну Славонију у великој присилној емиграцији није прецизно забиљежено, али се може приближно израчунати.

Око 500 становника вјероватно се у тренутку агресије није налазило у Западној Славонији. Напад на Западну Славонију због првомајских празника је неке затекао у Републици Српској и Савезној Републици Југославији у посети члановима породице и родбини.

Око 13 500 избјеглог становништва регистровани су избјеглички центри у Републици Српској, а од око још 2 500 лица већи дио је првих дана прешао у СР Југославију, а мањи остао на територији Републике Српске непријављен.

Хрватске власти су пустиле из заточеништва 2243 лица српске националности.

Из свега овога можемо видјети да је Западну Славонију напустило око 19 000 њених становника од укупно 22 500 колико је имала у априлу 1995. године. То значи да је око 3 500 становника остало на окупираној територији. Од овога броја око 600 до 1000 становника је хрватске националности, а 2 500 српске од којих око 500 није међу живима.^{VII}

Значи да се на простору Западне Славоније налази још око 2000 Срба.**

V Број до кога је дошао аутор статистичком анализом из раније познатих података, касније је потврђен из више извора са хрватске и српске стране.

VI Податак добијен из средстава јавног информисања.

VII Процјена аутора на бази списка мртвих и несталих вођених по избјегличким центрима и сазнања из разговора са преживјелима.

**Према прикупљеним подацима до 25. јуна 1995. год.

Хрватске власти изјављују да се на териториј Западне Славоније треба вратити 14 000 Хрвата, што за нешто више од два пута увећава број хрватског становништва које је живјело у Западној Славонији (погледати табелу бр. 2). Овим Хрватска жели да свјетској јавности представи Западну Славонију као дио свога етничког простора. Напад на Западну Славонију назвали су неопходних, а однос према Србима коректним. Посљедица тога односа јесте око 500 мртвих и преко 19 000 прогнаника.

Ово је у посљедњих пет година трећи и дефинитивни егзодус Срба из Западне Славоније, чиме је прекинута више стотина година дуга историја постојања Срба на овим просторима.

Српско становништво из Западне Славоније расуло се не само по другим српским територијама бивше Југославије, већ и по просторима неких далеких земаља, као што су нпр. Канада и Аустралија.

Закључак

Национално-вјерски рат на простору Западне Славоније од августа 1991. до маја 1995. године имао је за посљедицу велике демогеографске промјене. Оне се огледају у великом просторном помјерању великог броја становништва изазваног непосредном ратном опасношћу.

Кретање становништва утицало је на квантитативна и квалитативна својства популације. Ратна разарања, те промјене у структури становништва довели су до промјена у организацији привређивања и живљења, што се битно одразило и на физиономију цјелокупног геопростора.

Наведене демогеографске промјене су само један дио великих и сложених кретања становништва и промјена географског простора у западној Славонији изазваних ратом.

Детаљније проучавање насталих промјена прекинула је агресија Републике Хрватске 1. маја 1995. године, што је довело до етничког чишћења Западне Славоније, а њено српско становништво оставило без свог вјеровног простора и праједовских огњишта.

ИЗВОРИ И ЛИТЕРАТУРА

1. Обласни комитет Западне Славоније, Окучани.
2. Статистика општине Окучани.
3. Статистички годишњак општине Нова Градишка, Нова Градишка 1981.
4. Национални састав становништва СФР Југославије по насељима и општинама, Савезни завод за статистику, књ. I, Београд 1991.
5. Група аутора: Чињенице о Западној Славонији, Пакрац 1992.
6. Српски сабор - Информациони центар, Београд 1992. године
7. Бјеловитић М. (1995.): Западна Славонија, Земља и људи, св. 45, Београд.

МИЛЕНКО ЖИВКОВИЋ

SUMMARY

DEMOGEOGRAPHIC CHANGES IN THE WESTERN SLAVONIA AS A CONSEQUENCE OF THE CIVIL WAR 1991-1995

In December 1991, by performing ethnic cleansing, the Republic of Croatia occupied the greatest part of the territory of the Western Slavonia Region.

A smaller free part with the territory of about 500 km² existed in the national-legal seance till May of 1995 on the territory of the municipalities of Okučani and Pakrac. It was called the Western Slavonia and it was the part of the Republic of Srpska Krajina.

At the beginning of the war, this part of the Western Slavonia had about 22 000 inhabitants, of whom there were 54% Serbs, 30% Croats, 14%, Yugoslavs (70% of them were Serbs) and 2% of others.

The war caused great demogeographic changes. Population growth decreased, and its average for the four years of the war was - 4 %.

There were also great migrations. The result of that was the increased number of population which was about 26 500 inhabitants till the end of 1993 and those inhabitants were mostly of Serb nationality (96%); 45% of them were Serb refugees. The number of inhabitants, by slight emigrations, was decreased to about 22 500 people till April 1995.

The war also caused the changes in the way of working and living what significantly reflected to the physiognomy of the whole area.

The greatest changes were caused by a new Croatian aggression from the first May 1995. The consequences of the aggression were: about 19 000 Serbs expelled from their, for centuries old, homes, about 500 killed ones and about 2 000 detainees. The final result is, completely ethnically cleaned from Serbs, the Western Slavonia, which, for centuries, was a part of the Serb ethnic region.